

ЗАПОБІГАННЯ ВАНДАЛІЗМУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

PREVENTION VANDALISM IN MODERN CONDITIONS

Салаєва К.А., к.ю.н.,
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті досліджено питання вандалізму як актуальної проблеми сучасного суспільства, вплив на яку є важливим в умовах сьогодення. Сформульовано поняття запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із вандалізмом, а також вказано особливості проведення такої роботи. Автором внесено пропозиції з оптимізації превентивної діяльності щодо зменшення кількості проявів вандалізму та надані рекомендації щодо їх практичного впровадження.

Звернуто увагу на те, що для проведення ефективної запобіжної діяльності щодо мінімізації проявів вандалізму та кримінальних правопорушень, пов'язаних із ним, необхідно не лише застосовувати вузькопрофільну діяльність суб'єктів щодо боротьби з цим видом протиправних дій, а й впливати на соціальну сферу життєдіяльності людей, яка є детермінантою вандалізму.

Під час дослідження запобігання вандалізму в сучасних умовах встановлено, що ефективним механізмом впливу на причини та умови, що його породжують, є заходи загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання. Доведено, що загальносоціальне запобігання вандалізму необхідно спрямувати на вдосконалення суспільних відносин у сфері підвищення добробуту населення. Метою такого виду запобігання є не стільки боротьба з ним, скільки вплив на соціальні перетворення, що детермінують соціально-економічне, культурно-виховне та морально-психологічне буття суспільства.

До того ж спеціально-кримінологічне запобігання, враховуючи спектр поширення проявів вандалізму, багатоманітність предметів, на які посягають вандали, кримінологічна профілактика має бути головним напрямом запобігання цим протиправним діянням. Крім того, без проведення превентивної діяльності на всіх етапах злочинного посягання неможливо реалізувати ефективне спеціально-кримінологічне запобігання вандалізму.

Підсумовано, що особливістю запобігання вандалізму в сучасних умовах є те, що під час вжиття запропонованих заходів варто враховувати специфіку кожного складу кримінального правопорушення, що може містити ознаки вандалізму.

Ключові слова: вандалізм, запобігання вандалізму, загальносоціальне запобігання, спеціально-кримінологічне запобігання, акти вандалізму, вандали.

The article examines the issue of vandalism as an existing problem of modern society, the impact of which is important in today's conditions. The concept of prevention of criminal offenses related to vandalism is formulated, as well as the features of such work are indicated. The author makes proposals to optimize preventive activities to reduce the number of manifestations of vandalism and provides recommendations for their practical implementation.

Attention is drawn to the fact that in order to carry out effective preventive activities to minimize the manifestations of vandalism and related criminal offences, it is necessary to use not only narrow activities of the subjects to combat this type of illegal actions, but also to influence the social sphere of human life, which is a determinant of vandalism.

In the study of the prevention of vandalism in modern conditions, it was found that an effective mechanism for influencing the causes and conditions that give rise to it are measures of general social and special criminological prevention. It is proved that the general social prevention of vandalism should be aimed at improving public relations in the field of improving the welfare of the population. The purpose of this type of prevention is not so much the fight against it, but also the impact on social transformations that determine the socio-economic, cultural, educational and moral and psychological existence of society.

In addition, special criminological prevention, given the range of manifestations of vandalism, the variety of objects attacked by vandals, criminological prevention can be the main direction of prevention of these illegal actions. Thus, without preventive activities at all stages of criminal encroachment, it is impossible to implement effective special criminological prevention of vandalism.

It is concluded that the peculiarity of vandalism prevention in modern conditions is that when taking the proposed measures it is necessary to take into account the specifics of each criminal offense, which may contain signs of vandalism.

Key words: vandalism, prevention of vandalism, general social prevention, special criminological prevention, acts of vandalism, vandals.

У сучасній науці встановлена ідея про те, що кінцевою метою будь-якого кримінологічного дослідження є внесення пропозицій для вдосконалення внутрішньої політики держави, а також посилення соціального контролю над злочинністю у тих сферах, що є більш уразливими. Складовою реалізації і втілення у соціальне життя цієї політики є система державного управління соціально-економічними перетвореннями. Однак нині в Україні настали складні часи (пандемія, збройний конфлікт тощо), що створює труднощі у повноцінному втіленні ідей проведення правової політики загалом, так і управління у сфері запобігання злочинності зокрема.

Гострою проблемою урбаністичного простору України є результати діяльності вандалів, які руйнують, пошкоджують та псують майно населених пунктів, що знаходиться у громадському місці. І хоча вандалізм ще досі не віднесений до переліку кримінальних правопорушень, на наше переконання, його ознаки можуть проявлятися у криміналізованих діяннях, на які можливо впливати для зменшення їх проявів у суспільстві.

Питанню запобігання злочинності присвячено монографії та інші наукові роботи Ю.М. Антоняна, В.В. Голіни,

І.М. Даньшина, О.М. Джузи, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, С.Ю. Лукашевича та ін. Заходи запобігання вандалізму були досліджені О.М. Бандуркою і А.Ф. Зелінським, які проаналізували причини і умови, що породжують цей вид людської діяльності. Крім того, питанню запобігання вандалізму було присвячено дослідження А.Ю. Доброскока, у якому проаналізована кримінологічна характеристика та запропоновані підходи до запобігання вандалізму.

Проте час швидкоплинний сформульовані превентивні заходи вже втрачають актуальність. До того ж, поява нових форм вандалізму та вдосконалення злочинної майстерності осіб, що його вчиняють, вимагають постійного вдосконалення діяльності, пов'язаної із запобіганням вандалізму.

Розроблення та аналіз ефективних заходів запобігання вандалізму та кримінальним правопорушенням, пов'язаним із ним, в сучасних умовах є **метою** запропонованого дослідження.

Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із вандалізмом, – це діяльність із недопущення кримінально протиправних посягань, що містять ознаки вандалізму, попередження їх вчинення на різних стадіях такої поведінки і появи нових форм, застосування заходів

щодо усунення й мінімізації детермінант, що сприяють вчиненню актів вандалізму і впливають на поведінку осіб, схильних до вказаних протиправних дій, а також здійснення превентивного впливу на таких осіб. Така діяльність повинна враховувати множинність і можливість виникнення нових форм, високий рівень латентності, труднощі із виявленням винних, занедбану процедуру розслідування протиправних дій, що входять до сукупності явища, і неперіоритетність таких справ у судовому процесі [1, с. 121-122].

Для того щоб заходи запобігання вандалізму були ефективними, необхідно спрямувати їх на різні сфери життєдіяльності суспільства. По-перше, потрібно визначити превентивні заходи загальносоціального характеру, завданням яких є зменшення соціальної напруги, оздоровлення суспільного клімату, виховання високих моральних цінностей та орієнтирів, додержання демократичних засад співіснування, пропаганда законослухняної поведінки тощо. По-друге, особливу увагу варто приділити спеціально-кримінологічному запобіганню, оскільки його діяльність спрямована на узгоджену роботу державних органів, організацій, громадян та інших учасників соціальних груп, яка здійснюється задля впливу на детермінанційний комплекс вандалізму, осіб, які його вчиняють, а також на недопущення його вчинення на різних стадіях реалізації руйнівного мотиву.

Загальносоціальне запобігання вандалізму має здійснюватися органами держави і громадськими організаціями, охоплювати всі сфери суспільства і має спрямовувати свою роботу на виявлення детермінант вандалізму та кримінальних правопорушень, пов'язаних із ним, а також розробляти та застосовувати превентивні заходи, спрямовані та їх усунення та нейтралізацію. Крім того, загальносоціальне запобігання вандалізму можна застосувати як комплекс соціально-економічних і культурно-виховних заходів, вжиття яких сприяє вдосконаленню суспільних відносин і усуненню чи нейтралізації причин і умов вандалізму та його проявів у суспільстві. Отже, заходи загальносоціального запобігання вандалізму спрямовані на вирішення нагальних суспільних і економічних завдань держави, які впливають на криміногенні явища й процеси в усіх сферах життя та можуть негативно вплинути на злочинність взагалі та на збільшення кількості актів вандалізму зокрема. Ознаками запропонованого запобігання є законність, гуманізм, демократизм, обґрунтованість, економічна доцільність, радикальність, науковість, комплексність і диференціація.

Метою загальносоціального запобігання вандалізму є не стільки боротьба із ним, а й вплив на соціальні перетворення, що детермінують соціально-економічне, культурно-виховне та морально-психологічне буття суспільства.

Ефективність загальносоціальних превентивних заходів впливу на кримінальні правопорушення, пов'язані з вандалізмом, в першу чергу, мають бути спрямовані на постійне вдосконалення державної політики у сфері соціального захисту та правового виховання населення, а також на вдосконалення законодавства, залежно від виникнення потреб суспільства. Хоча Конституція України не містить прямо передбачені обов'язки держави щодо запобігання злочинності, проте аналіз положень Конституції України дає змогу визначити конституційні основи проведення такої запобіжної діяльності. Стаття 1 Конституції України проголошує її правовою державою [2]. Така держава характеризується забезпеченням правопорядку шляхом застосування заходів підвищення правової культури та ефективної діяльності із запобігання злочинності. Тож однією з функцій правової держави є превентивна робота, яка здійснюється завдяки законодавчому закріпленню такої діяльності [3, с. 336], виконанню обов'язку з її проведення та вдосконаленню заходів проведення запобіжної діяльності. Закон України «Про засади вну-

трішньої і зовнішньої політики» закріплює принципи побудови внутрішньої політики, засади її функціонування у сферах життєдіяльності і буття, формування інститутів громадянського суспільства, розвитку гуманітарної, екологічної, соціальної, оборонної та економічних сфер [4].

Превентивна діяльність держави у сфері запобігання вандалізму перш за все має бути спрямована на його детермінанційний комплекс, а також ті сфери, що найбільш уразливі, та можуть провокувати розвиток цього негативного явища. На думку С. Ф. Денисова, менш критичним є розвиток безробіття серед молоді, існування труднощів при працевлаштуванні за професією, невдоволеність своїм соціальним статусом, відсутність житла, нездатність утримувати дітей на належному рівні [5, с. 50], тому загальносоціальне запобігання вандалізму та кримінальним правопорушенням, пов'язаним із ним, має бути спрямоване на підвищення добробуту населення (особливо молоді), що передбачає збільшення рівня оплати праці, боротьбу з бідністю та безробіттям; підвищення культурного рівня, правове, моральне та етичне виховання населення, розвиток почуття відповідальності за вчинені дії, формування позиції, орієнтовної на загальнолюдські цінності; нормативне вдосконалення законодавства задля мінімізації прогалин і усунення колізій, розвиток правової свідомості громадян.

На нашу думку, особливу увагу необхідно приділити боротьбі із безробіттям, оскільки саме безглузде проведення дозвілля, незайнятість, велика кількість вільного часу призводить до того, що підвищується ймовірність руйнівної діяльності людей під впливом різних факторів, які постійного перебувають у громадських місцях. Превентивна діяльність із подолання безробіття має бути спрямована на: 1) заохочення діяльності самозайнятих осіб; 2) законодавчу підтримку молодих працівників, особливо недавніх випускників вищих навчальних закладів; 3) створення розгалуженої системи центрів зайнятості; 4) забезпечення доступності освіти. Вибір саме цих запобіжних заходів обумовлена зумовлена тим, що перш за все самозайнятість надасть можливість громадянам обрати сферу діяльності, яка їх цікавить найбільше, і залучити до роботи інших. Крім того, пропонуємо вдосконалити та розширити законодавчу базу, яка гарантувала би працевлаштування молодим фахівцям і уразливим верствам населення, передбачала б сувору відповідальність за відмову у прийнятті на роботу чи незаконне звільнення. Також необхідно збільшити кількість спеціалізованих центрів зайнятості (можливо профільних), які давали б інформацію про наявні вакансії і затребувані професії, проводили консультації-тренінги по вдосконаленню професійних навичок та ефективної реалізації потенціалу та знань. Наостанок не треба забувати про забезпечення доступності освіти шляхом збільшення фінансування державних місць для вступу у вищий навчальний заклад і заохочення відмінного навчання виплатою стипендії.

Деякі кримінальні правопорушення, пов'язані із вандалізмом, вчиняються з корисливим мотивом, тому дійсно вплив економічних детермінант спонукає осіб до вчинення актів вандалізму з метою отримання прибутку (продаж металевих предметів, збут коштовних елементів, які вилучають з об'єктів державного, культурного чи релігійного значення), а також економічна нестабільність в Україні створює сприятливі умови для розвитку цієї руйнівної діяльності (низька заробітна плата, відсутність робочих місць, високий розмір податків та комунальних платежів). На нашу думку, запобіжна діяльність також має бути спрямована на зменшення кількості актів вандалізму та кримінальних правопорушень, пов'язаних із ним, шляхом встановлення належної заробітної плати для населення, підвищення життєвого рівня всіх прошарків, здійснення боротьби з бідністю, створення нових робочих місць та встановлення пріоритету при прийнятті на роботу для випускників навчальних закладів.

Підсумовуючи вищевикладене, напрямами загально-соціального запобігання у сфері зайнятості населення, реалізація яких реально може зменшити рівень безробіття в державі та проявів вандалісної поведінки, є такі: 1) створення умов для розвитку економіки і сприяння створенню нових робочих місць; 2) посилення мотивації до легальної і продуктивної праці; 3) вдосконалення системи професійного навчання з урахуванням інтересів особистості, потреб економіки і ринку праці; 4) повернення безробітних до продуктивної зайнятості; 5) міжнародне співробітництво у сфері забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном; 6) взаємодія органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, роботодавців та професійних спілок із метою забезпечення повної та продуктивної вільної обраної зайнятості, зокрема здійснення заходів щодо сприяння зайнятості населення; 7) активізація підприємницької ініціативи та самостійної зайнятості населення [6].

Водночас необхідно звернути увагу на те, що низький рівень оплати праці в Україні є однією із причин бідності зайнятого населення. У розвинених країнах працюючі не завжди гарантовано отримують високі доходи, але від бідності вони точно застраховані. В Україні працівник частіш за все за рахунок заробітної плати не в змозі задовольнити свої власні потреби, а нерідко під його опікою знаходяться ще й неповнолітні діти, пенсіонери, безробітні члени домогосподарства працездатного віку [7, с. 80]. Звичайно, без державного фінансування та іноземних інвестицій неможливо створити велику кількість нових робочих місць, адже це необхідно для зниження рівня безробіття, підвищення доходів населення, тому що не завжди наявність роботи забезпечує людей гідним рівнем життя.

Досліджуючи мотивацію, обставини вчинення й обстановку, яка передувала вандалісній поведінці, простежується така закономірність про те, що в осіб, які вчиняють такі види руйнівних дій, відсутня повага до чужої власності, вони мають низький рівень правосвідомості й морального виховання. Вважаємо, що для мінімізації поширення вандалізму, необхідно не тільки усувати суперечності у соціально-економічній сфері, а й звертати увагу на культурні і морально-психологічні сфери суспільного життя. Матеріальне благополуччя лише частково впливає на моральне і духовне процвітання, тому варто здійснювати цілеспрямований вплив на формування правової свідомості і психології, підвищувати правову культуру громадян.

По-перше, необхідним елементом формування правосвідомості є розуміння і можливість впровадження громадянських, соціальних, економічних, політичних та інших прав і свобод людини. Для оптимізації розвитку правової свідомості в Україні важливо, щоб кожна людина мала чітке уявлення про право та закон, його важливість та негативні правові наслідки у разі порушення встановлених заборон. Держава через власну політичну, правотворчу й правозастосовну діяльність, інформаційні впливи, освітні процеси має запевняти населення про необхідність жити за законом, визнавати найвищі соціальні цінності. Завдяки таким ефективним заходам у свідомості громадян повинні відбутися позитивні зміни в бік усвідомлення цінності права й формування інтересу до правомірної поведінки. Для мінімізації проявів вандалісної поведінки також необхідно запобіжні заходи спрямовувати на виховання поваги до чужого майна, усвідомлення настання відповідальності у випадках посягань на відносини власності, що охороняються законом. Для цього необхідно вжити комплекс таких заходів загальносоціального запобігання, складниками якого є:

- 1) покращення морального мікроклімату у суспільстві;
- 2) створення належних умов побуту і дозвілля людей;

проведення просвітницької й роз'яснювальної роботи для закріплення у свідомості громадян основних моральних принципів і підвищення культурного рівня;

- 3) зниження соціальної напруги шляхом підвищення рівня законності, правопорядку, подолання корупції й забезпечення принципу невідворотності покарання;

- 4) мінімізація маргіналізації еліти й стимулювання подолання клептократії;

- 5) створення розгалуженої системи інститутів громадянського суспільства із залученням до них молоді й молодіжних організацій;

- 6) поступове викорінення правого нігілізму [1, с. 133-134].

Наостанок стосовно загальносоціального запобігання вандалізму в сучасних умовах необхідно звернути увагу на таке. Особливістю кримінальних правопорушень, пов'язаних із вандалізмом, є те, що вони мають великий масив предметів злочинного посягання, наприклад, релігійні споруди, культові будинки, релігійні святині, об'єкти археологічної спадщини та інші об'єкти, що мають ідеологічне та релігійне значення, транспорт, його складові елементи чи частини, а також інше майно, що знаходиться у громадському місці. Можливості впливу на зменшення кількості руйнівних дій щодо перерахованих об'єктів, що грають важливу роль для морального виховання суспільства, а також при їх пошкодженні викликає чимале обурення, повинні бути спрямовані на їх захист шляхом проведення політики та здійснення державного контролю і захисту. Зберегти та примножити культурну спадщину, виробляти національний культурний продукт – сутність ментального народу, підвалини національної ідентичності. Фактично зараз у сучасних умовах життя людей сучасні виникає потреба в перегляді цінностей. Звичайно, є ті, які будуть важливі за будь-яких умов та у будь-які періоди життя. На підставі існування досліджуваної проблеми та необхідності впливу на неї необхідно підвищувати важливість ролі культури в житті суспільства й державотворчих процесах, звертати увагу на релігійне і культурне виховання підлітків і молоді, викорінювати правовий нігілізм, укріплювати моральні принципи та гуманістичні цінності.

Крім того, під час здійснення запобігання вандалізму треба також застосовувати заходи спеціально-кримінологічної діяльності. Система спеціально-кримінологічного запобігання є дієвим інструментом здійснення заходів превентивного впливу на осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з вандалізмом. Цей напрям діяльності сприятиме загальним та спеціальним суб'єктам поетапно проводити запобіжну роботу, впливати на причини та умови виникнення досліджуваного явища та кримінальних правопорушень, пов'язаних з ним, механізм злочинної поведінки, а також спрямувати розроблені заходи на всі сфери існування вандалізму для мінімізації його проявів.

Велике значення для зниження рівня вчинюваних діянь, пов'язаних з вандалізмом, має упередження виникнення й поширення криміногенних явищ, які можуть детермінувати або детермінують досліджувану злочинність. До профілактичних заходів випередження проявів вандалізму можна віднести:

- 1) забезпечення умов щодо усунення можливості для руйнування, демонтажу і вилучення об'єктів чи конструкцій шляхом використання більш міцних металів і матеріалів, а також зміна їх побудови;

- 2) удосконалення фасадних покриттів з метою ускладнення або унеможливлення нанесення на них несанкціонованих написів чи зображень;

- 3) використання технічних засобів і можливостей під час охорони громадського порядку;

- 4) покращення логістики громадського транспорту;

- 5) підвищення рівня колективної правосвідомості громадян;

- 6) проведення культурно-виховної та інформаційно-просвітницької роботи з населенням.

Удосконалення технологій виготовлення й реконструювання об'єктів, які руйнують чи пошкоджують вандалі, також позитивно впливатиме на мінімізацію протиправних проявів, що містять ознаки вандалізму. Зокрема, необхідно виготовляти елементи благоустрою населених пунктів, пам'ятників, споруд, релігійних святинь та інших об'єктів культурної, історичної та археологічної спадщини з більш важких сплавів металів, переробляти конструкції на більш монолітні, зменшувати кількість дрібних металевих елементів, ускладнювати можливості їх демонтажу без спеціальних знарядь та інструментів.

Діяльність по удосконаленню фасадних покриттів будинків і споруд сприятиме. Для зменшення кількості малюнків і написів на стінах, огорожах й інших елементах будівель необхідно проводити постійну роботу над удосконаленням фасадного та іншого покриття. Оздоблювальні поверхні мають бути нерівними, ребристими та/або шорсткими, оскільки така структура збільшує витрату матеріалів для малювання, що, очевидно, підвищує вартість та обсяг роботи, необхідної для нанесення графіті та інших малюнків чи написів.

Металева оздоблення територій і елементів благоустрою населених пунктів також завадять вандалам, адже будь-яке нанесення фарби має свою технологію використання, дотримання якої у вуличних умовах, не призведе до бажаного результату. На нашу думку, ефективно запобігання вандалізму можливе у більшості випадків технічними засобами. Наприклад, постійне освітлення дворів, під'їздів, парків та інших громадських місць у нічний час, зменшення кількості тупикових ділянок вулиць знижують ймовірність порушення громадського порядку, пошкодження, знищення, псування майна чи наруги над ним. Використання технічних засобів на об'єктах, які є уразливими до руйнування, пошкодження чи наруги, а також у місцях, де найчастіше збираються особи, схильні до правопорушень, створюють додаткові перешкоди для прийняття кримінально протиправного рішення, оскільки очевидність для вандалів є перешкодою при реалізації деструктивних дій.

Розглядаючи наступний захід запобігання вандалізму, варто звернути увагу на те, що розвиток міської забудови, розгалужена система громадського транспорту призведе до того, що більшість громадських місць перебуватиме

в зоні постійного освітлення, контролю та уваги з боку територіальних громад і працівників транспортних компаній, тому що стан непомітності, який грає важливу роль для вандалів, за цих умов трансформується в очевидність та місцевість, що добре проглядається.

Наостанок варто наголосити на тому, що формування колективної правосвідомості, варта уваги при здійсненні будь-якої превентивної діяльності. Можливість реалізації людиною своїх прав і свобод – невід'ємний елемент правосвідомості, і тому для її підвищення необхідно, щоб кожна людина мала чітке уявлення про право та наслідки протиправної поведінки, у свою чергу, освітянська діяльність як елемент державної політики має бути спрямована на в усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків як суб'єкта права і правовідносин.

Висновки. Вандалізм поширений у сфері діяльності сучасного суспільства. Щороку він видозмінюється, набирає нових форм, з одного боку, а з іншого, – злочинна майстерність осіб, які його вчиняють, також удосконалюється, що призводить до збільшення кількості його проявів у громадських місцях. Тому лише ефективна, всебічна запобіжна робота призведе до мінімізації розповсюдження актів вандалізму, серед яких ми виділяємо загальносоціальної та спеціально-кримінологічної діяльності.

Заходи загальносоціального запобігання вандалізму спрямовуються на подолання соціальних й економічних труднощів, які виникають у суспільстві, і призводять до появи криміногенних деформацій. Тому ефективність превентивних заходів у цій сфері залежать від соціальної, економічної й культурно-виховної політики у державі. Боротьба з бідністю, безробіттям, виховання поваги до власності, організація молодіжного дозвілля – це ключові загальносоціальні заходи запобігання вандалізму.

Поетапна запобіжна діяльність із впливу на детермінаційний комплекс досліджуваного явища та на механізм його кримінально протиправної поведінки є ключовим завданням спеціально-кримінологічного запобігання вандалізму в сучасних умовах. Особливістю застосування такої діяльності є те, що при вжитті запропонованих заходів варто враховувати специфіку кожного складу кримінального правопорушення, що може містити ознаки вандалізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочарова К.А. Запобігання злочинам, пов'язаним з вандалізмом : монографія / за заг. ред. С.Ю.Лукашевича. Харків : Право, 2019. 216 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 13.04.2021).
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 13.04.2021).
5. Денисов С.Ф. Запобігання молодіжній злочинності в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 4. 2014. С. 47–57.
6. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 14.04.2021).
7. Чуприна О.О. Складові соціальної політики у сфері розв'язання проблем бідності та соціальної нерівності в Україні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія : Економічна теорія та право*. 2011. № 3 (6). С. 75–85.